

PRESUNTOS FALSOS AMIGOS ENTRE PORTUGUÉS E GALEGO. I

Tiago Vidal Figueroa
Universidade de Vigo

Algunhas persoas, levadas polas súas ideas sobre as relacións entre o galego e o portugués, consideran que carece de sentido falar en traducir de un para o outro. Na miña opinión, independentemente do problema nominal ou de etiquetas relativo a se o galego e o portugués son ou non “a mesma lingua”, creo que calquera que coñeza o concepto coseriano de *lingua funcional* debe admitir que estamos ante dous agregados de múltiples linguas funcionais, e por tanto non só é posible traducir de galego para portugués, ou ó revés, senón tamén é posible traducir entre si diversas linguas funcionais galegas ou diversas linguas funcionais portuguesas. Ademais, referíndonos xa en concreto ás variedades lingüísticas que son obxecto de tradución con maior frecuencia, está fóra de dúbida que a literatura galega non está escrita en portugués, os textos xurídicos ou administrativos galegos tampouco se escriben en portugués, os poucos escritos científicos e técnicos que se producen en galego nunca poderán ser tomados por textos portugueses, e viceversa.

Ó mesmo tempo, mesmo que nos limitemos ós tipos de lingua máis formalizados, ben distanciados das variedades dialectais populares, é innegable a grande semellanza que se dá entre o galego e o portugués, o cal, se ben por unha parte facilita a comprensión da maioría dos enunciados elaborados na outra “lingua”, sen necesidade dunha preparación previa –de aí que se teña falado do bilingüismo inherente ós falantes de calquera delas–, por outra parte é a causa dun grande número de erros na comprensión –e na tradución– de moitas palabras e construcións, aparentemente coñecidas, pero que teñen valores de uso, matices, e por veces mesmo significados, abertamente diferentes.

Levado por estas ideas, e mais pola constatación da falta total de materiais didácticos para o ensino do portugués a falantes de galego (e, case, mesmo de castelán), decidín elaborar algo que se podería denominar “vocala-

rio problemático” do portugués para os galegos. Seleccionado dun modo bastante ecléctico e aínda sen uns criterios ben delimitados de elaboración, tal vocabulario aparece exemplificado neste artigo a través dunha serie de entradas correspondentes á letra **a**. En sucesivos números desta mesma revista esperamos poder ir ampliando a relación, con novas palabras, por orde alfabética.

A principal dificultade nesta empresa consiste en que, en canto para a lingua portuguesa resulta relativamente fácil pórse de acordo sobre cales son os significados e os usos *standard* –referidos aquí soamente á lingua de Portugal, non á do Brasil nin á dos países africanos de lingua oficial portuguesa–, no caso do galego o *standard* está en vías de elaboración, de modo que con frecuencia os usos reais dos falantes –espontáneos ou educados– non coinciden con aquilo que prescriben / describen os libros de texto e os dicionarios. Por outro lado, a presenza permanente do castelán como “lingua de cultura” e como referencia en tódolos niveis do ensino fai que sexa imprescindible tamén a súa consideración, paradoxalmente, no contraste do vocabulario galego co portugués.

Ala, aba, asa

A palabra portuguesa **asa** non só abrangue o significado xeral da correspondente galega e castelá, isto é, “parte saliente de certos utensilios, que serve para agarrar neles”, senón que tamén inclúe o significado propio do gal. **á**, cast. **ala**, que quere dicir, “cada un dos membros adaptados para voar, nas aves, nos morcegos, nos insectos, etc.” e “cada unha das partes do avión destinadas a sustentalo”.

Por súa vez, **ala** en portugués actual serve, principalmente, para denominar: “1. Cada un dos grupos formados nun partido político ou en calquera outro tipo de organización. 2. Cada un dos lados da liña de ataque, en certos deportes de competición. 3. Unidade que opera no flanco dun dispositivo de forzas militares”. Nalgún caso pódese utilizar tanto **asa** como **ala**, por exemplo, para se referir a unha “parte do edificio que se prolonga dun lado do corpo principal”.

Por outra parte, **las alas del sombrero** son en portugués **as abas do chapéu**.

Estes significados de **ala** e **aba** non difiren substancialmente dos admitidos no galego. Sen embargo, convén indicar que a forma galega *standard* **á** non está rexistrada en ningunha fala popular, en canto que no seu lugar si aparece recollida **asa** nas entrevistas do Atlas Lingüístico Galego, en varias localidades do sudoeste e nunha de Asturias. De resto, a única forma empregada é **ala**.

Acaso, azar

Ó revés do que acontece en galego ou en castelán, **azar** non ten, en xeral, en portugués o valor neutral de “casualidade” ou de “sorte”, senón principalmente o de “mala sorte, fortuna adversa”. Para nos referirmos ó “conxunto de pequenas causas independentes entre si, que se prenden a leis ignoradas ou mal coñecidas, e que determinan un acontecemento calquera”, ben como ó “resultado de tales causas” ou a un “feito imprevisto”, en portugués utilízase a palabra **acaso**.

A locución adverbial **por acaso**, que significa “de modo casual, fortuíto”, moi usada na lingua coloquial e na escrita, equivale á castelá **por casualidad**, galega **por casualidade**.

Acha, machado

O nome do “instrumento cortante, con cabo, que se usa para fender leña, etc.” é **machado** en portugués, coma en galego. E un machado pequeno, que se manexa cunha soa man é unha **machada**. Con todo, existe en portugués tamén **acha**, correspondente por orixe ó castelán **hacha**, que se aplica só a unha “arma antiga, co feitío do machado”, tamén coñecida como **acha de armas**. De resto, **acha**, en portugués, é un “pedazo de madeira tosca, para o lume”, tal como en galego.

Azedo, ácido

Como substantivo, **azedo** denomina “o sabor que non é amargo, nin salgado, nin doce, coma o do vinagre ou da froita verde”, e como adxectivo significa “que produce ese sabor”. Polo contrario, **ácido**, aínda que poida utilizarse como adxectivo equivalente a **azedo**, ten como ámbito propio o referirse a calquera “substancia que forma un sal químico cando se combina cunha base” e á “droga alucinóxena LSD”, como substantivo, ou “que ten propiedades dos ácidos, que é propio dos ácidos”, como adxectivo.

Aplicado ás persoas, ó seu carácter, ás súas falas, utilízase tamén **azedo**.

Tales significados coinciden, en liñas xerais, cos atribuídos polos dicionarios galegos a **acedo** e **ácido**, pero na práctica parece reinar unha confusión total.

Acordar, despertar, espertar

Como verbo intransitivo (ou sexa, construído sen complementos) **acordar** significa “saír do sono ou dun soño” e é por tanto sinónimo de **despertar**. Na mesma esfera de significado, pode ser tamén utilizado como verbo transitivo directo (con complemento directo), significando entón “tirar

do sono ou dun soño" (p.e., *acordei o menino*). Aínda que poida parecer, entón, que **acordar** e **despertar** significan o mesmo en portugués ca **acordar** e **espertar** en galego, a verdade é que neste sentido **acordar** é moito máis utilizado en calquera nivel de lingua no portugués actual ca **despertar**, todo o contrario do que acontece en galego. Curiosamente, sen embargo, o aparello que se utiliza para acordar, chámase **despertador**, non **acordador**.

Por outra parte, debe terse presente que **espertar**, que tamén existe en portugués, non é unha variante formal de **despertar** (e por tanto non é sinónimo en xeral de **acordar**), senón que se relaciona co adxectivo **esperto**, termo que ten un equivalente moi axustado no castelán **espabilado**, en calquera das súas variadas acepcións. Nótese, polo contrario, que en galego non se fai ningunha diferenza entre **despertar** e **espertar**, **desperto** e **esperto**.

Adega, bodega, porão

O "lugar térreo ou subterráneo, xeralmente fresco, onde se garda viño, alimentos, etc." chámase en portugués **adega**, e nunca **bodega** como en galego ou en castelán. **Bodega**, por súa vez, é equivalente en portugués a **taberna**, **tasca**, **baiuca**, etc., ou sexa, unha "casa onde se vende viño a retalho", tal como no galego. Con este valor, por veces, utilízase tamén **adega** nas dúas linguas (aínda que a maioría dos dicionarios portugueses non o recollan).

Por outro lado, a "parte baixa dun barco, onde xeralmente vai a carga," chamada **bodega** ou **adega** en galego (e **bodega** tamén en castelán), é o **porão** en portugués.

Adoecer, adolescer, enfermar

O verbo intransitivo **adolescer** significa tan só "entrar na adolescencia, facerse adolescente" e, por extensión, "crecer, desenvolverse". O significado de "ter como defecto ou imperfección", un dos máis frecuentes en castelán para o verbo **adolescer** acompañado de complemento con preposición **de**, só pode expresarse en portugués mediante o verbo **enfermar**, pero este é un uso pouco común (p.e., *a sua linguagem enferma de impropriedade*).

Os significados xerais do galego **adoecer**, tales como "desesperar, rabiarse, encolerizarse" e "desexar con intensidade," non son propios do correspondente portugués.

Polo demais, **adoecer** e **enfermar** son verbos practicamente sinónimos en portugués, se ben no uso actual **adoecer** é sobre todo intransitivo, tendo o significado de "ficar enfermo" ou "tornarse doentío," en canto que **enfermar** é, de modo predominante, transitivo directo, e ten o significado de "tornar enfermo, causar enfermidade a".

Aleijar, lastimar

O verbo portugués **aleijar**, en construcións transitivas directas (ou reflexivas) significa “causar dano, ferida ou defecto físico a” (p.e., *aleijei-me numa mão*), e como intransitivo “quedar mutilado” (p.e., *A Maria aleijou*). É por tanto equivalente aproximado do castelán **lastimar** e do galego **magoar** ou **mancar**.

Neste sentido hai que aclarar que **lastimar** tamén é palabra portuguesa, pero co significado de “queixar-se, lamentar-se” como verbo pronominal (p.e., *lastimo-me de tantas crueldades que se vêem*), e “ter pena de, compadecer-se de” ou “compadecer, lamentar,” como transitivo directo (p.e., *lastimo a tua falta de sensibilidade*).

Canto a **mancar**, en portugués significa tan só “tornar(se) manco” como verbo transitivo (ou reflexivo), e “coxear” como verbo intransitivo. **Magoar**, no entanto, é equivalente ó verbo galego, abranguendo significados próximos a **aleijar** cando se trata dun dano físico, e a **ofender** ou **afligir** cando se refire ós sentimentos.

Afeitar

En portugués é só unha forma anticuada por **enfeitar**, isto é, “adornar, ataviar, ornamentar”, ou por **afectar**. Para o significado do **afeitar** galego e castelán, úsase en portugués **barbear** (tamén como reflexivo, **barbear-se**) ou a expresión **fazer a barba**.

Afundar, afundir, fundir

Á diferenza do que acontece en castelán con **ahondar** e **hundir**, ou do que tende a facerse en galego *standard* con **afondar** e **afundir**, en portugués os significados básicos duns e dos outros están incluídos nun só verbo, **afundar**. **Afundir** e **fundir** son equivalentes aproximados deste, pero case fóra de uso na actualidade.

Alén diso, **fundir** en portugués é de uso xeral co significado de “facér líquido, derreter” e outros relacionados, tal como en galego e en castelán.

Agachar-se

Tal como acontece en castelán, o **agachar** portugués é un verbo transitivo directo utilizado sobre todo en forma reflexiva (**agachar-se**), co significado de “dobrarse, inclinando a cabeza ou o corpo” ou “sentarse nos calcañares; pórse de cócoras.” Cando non é reflexivo acostuma aplicarse á cabeza ou a algunha outra parte do corpo, co significado de “baixar, abaixar”. En calquera dos dous casos, tal como **abaixar(-se)**, pode equivaler tamén a “humillar(se), someter(se)”.

O significado de “esconder, ocultar”, que se dá a miúdo en galego, é considerado na actualidade un dialectalismo, alleo á lingua *standard* portuguesa.

Ajuntamento, concelho, câmara

A pesar de se-lo equivalente do castelán **ayuntamiento**, **ajuntamento** en portugués serve tan só para referirse á acción ou ó efecto de **ajuntar-se**, nas súas diversas acepcións. Non vale nunca, por tanto, para denominar unha “administración responsable do goberno municipal”. Con este significado en Portugal utilízase **câmara municipal**. Outro termo relacionado é **concelho**, que –á diferenza do que acontece co correspondente galego **concello**– non designa a mesma **câmara municipal**, senón o “territorio administrado por esta” e, en consecuencia, é sinónimo de **município**.

Alar

Con esta grafía represéntanse tanto o verbo derivado do latín **ala**, que ten por tanto os significados de “1. Facer voar. 2. Dar ás (port. asas, cast. alas) a. 3. Dispor en alas”, como o verbo tomado do francés **haler**, co significado de “puxar para arriba” e outros próximos. O segundo destes verbos conserva en castelán e en galego a grafía **halar**.

Albufeira, pântano, laguna, lagoa

No portugués actual, **albufeira** designa en xeral o “depósito de agua formado nun río por unha represa”. Con este significado emprégase en castelán e en galego a palabra **pantano**. Sen embargo, a correspondente portuguesa, **pântano**, só se refire a un “lugar alagado por augas estancadas pouco profundas, inzado de vexetación”, se ben é máis habitual empregar na actualidade o termo **paul** (*paúl*). Nótese que a “obra construída através de un río para desviar ou rete-las súas augas” só pode ser unha **represa** ou **barragem**; esta última é a denominación habitual en Portugal das grandes obras hidráulicas. Outra palabra bastante utilizada, sobre todo no medio rural, como sinónimo de **represa** na dobre acepción de “obra” e “depósito de agua” é **açude**.

En Portugal ás “terras baixas alagadizas por causa das mareas ou das cheas dun río” chámaselles en xeral **sapal** e non **marisma**, aínda que este nome tamén apareza nos dicionarios portugueses.

A palabra castelá **albufera**, tomada segundo tódolos indicios do catalán, significa, como nesta lingua, “lagoa de agua salgada ou salobra, separada parcial ou totalmente do mar por barras de area, seixos, coral, etc.” Este mesmo significado aparece atribuído polos dicionarios ó portugués **albufeira**, pero neste sentido, sen ningunha dúbida, na actualidade é moito máis

empregado o termo **laguna** ou mesmo, en certa literatura xeolóxica especializada, o inglés **lagoon** (procedente, por súa vez, do veneciano **laguna**). Nótese por tanto como, por outro lado, tamén **laguna** non é equivalente do correspondente castelán, pois o significado xeral de “extensión de auga, en xeral estancada, con pouca profundidade” só é propio en portugués (como en galego) da palabra **lagoa**.

Alfombra, tapete, alcatifa, carpete

Aínda que apareza nos dicionarios, **alfombra** non é palabra utilizada normalmente en portugués. Para denominar unha “peza de tecido pesado con que se cobre o chan” úsase **tapete**, palabra que inclúe tamén o valor propio do **tapete** galego ou castelán, isto é, a “peza tecida ou bordada que se coloca, en xeral por ornamento, enriba das mesas e doutros mobles”. Outra palabra relacionada é **alcatifa**, que na actualidade serve para denominar un “tapete que cobre enteiramente un cuarto, en xeral afixado ou colado ó chan”, correspondente ó castelán e galego **moqueta**.

Por outra parte, **carpete** é unha palabra tomada do francés, que en Portugal se emprega para um **tapete** de tamaño grande.

En sentido figurado, naturalmente, pódese empregar **tapete** ou **alcatifa**, ou mesmo **alfombra**, para se referir a aquilo que cobre unha determinada superficie, como o céspede, unha camada de neve, folledo, etc.

